

Radmila PAVLÍČKOVÁ – Vítězslav PRCHAL

Dopisy Maxmiliána Hillebrandta hraběti Vratislavovi z Mitrovic z obsazené Prahy roku 1742¹

Abstract: The study emerges from an analysis of 40 letters sent by Maxmilian Hillebrandt (?-1757) in the first half of the year 1742 to Franz Karl Count Wratislaw of Mitrowitz (1679-1750). At that time, Hillebrandt worked as his house tutor and regularly wrote to the Count, who was active in the Saxon-Polish court in Dresden, giving extensive accounts from Prague, which was occupied by French and Bavarian units. The aim of the study is to describe the spectrum of themes that Hillebrandt referred to, and subsequently to analyse the limits and possibilities of the information he possessed as well as his own reactions to the limits of his reports. In Hillebrandt's reports there most often appear these thematic spheres, where their order corresponds with the space that he himself reserved for them: 1. Reporting concerning the situation in the city. 2. Provincial military events. 3. European military events. 4. The financial and economic situation of the Count's domains, often accompanied by reports by aristocratic representatives in the form of appendices. 5. Information from society, especially from the circle of rulers and news about the Prussian king, or about Karl Albrecht. 6. European political events. 7. The topical deaths of socially important people.

Key words: correspondence – Silesian wars – reporting – Prague – Franz Karl Wratislaw of Mitrowitz (1679–1750)

Prolog

Nikým nečekaná smrt panovníkova nemůže zemi přinést nic dobrého. Zvláště, když je budoucnost provázena znepokojivými nebeskými úkazy. Podobného názoru zřejmě byl i venkovský kněz Jiří Václav Paroubek, když v přítomí své fary v Líbeznicích po večerech a ve volných chvílích zaznamenával do kroniky své farnosti vzpomínky na těžkou dobu po odchodu císaře Karla VI. Zvláště, když již věděl, co následovalo. Série konfliktů, která se v roce 1740 rozhořela, naplno zasáhla i území Ko-

1 Studie je rozšířenou písemnou verzí referátu, který přednesl jeden z autorů tohoto textu Vítězslav Prchal na konferenci Turek, Švéd a Praž. Vojenský živel versus město a venkov raného novověku v Regionálním muzeu v Teplicích ve dnech 8. – 9. listopadu 2010.

runy české, a to po bezmála stu letech.² Nikdo, ani farář Paroubek a jeho sousedé, ani generace jejich otců neokusila na vlastní kůži a vlastním majetku drápy běsnících válečné bestie, vždyť od uzavření vestfálského míru nevstoupila do české kotliny noha nepřátelského vojáka. Nyní se však situace radikálně změnila a následujících několik let se mělo bojovat Líbeznickým takřka za humny. A že mělo být opravdu krušno, dávala tehdy, alespoň ve vzpomínkách Paroubkových, patřičně najevo i příroda svými roztodivnými vrtochy, jako by věštila přicházející pohromy. Po tři noci před tím, než saská armáda překročila hranice Čech, bylo uprostřed noci na nebi směrem k Dražďanům vidět záři jako ve dne, podivně oslňující ohnivé sloupy pohybující se po obloze, „*jakoby vojsko se mustrovalo*“.³ První zlé znamení. A nemělo být poslední, protože „*od západu od Bavor ... vycházely jasné oblaky ... a jedny za druhým jako nějaké regimenty vojska ku Praze vystupovaly, načež jeden kus za druhým se zas tratil, avšak poslední nad Prahou státi zůstal a dlouhý čas...*“⁴ Nad hlavním městem království se stahovala mračna – literárně i doslova. Některé rakouské jednotky sice přišly městu na pomoc, „*ale již bylo po kaši*“, jak se smutně sarkastickým ostnem věc okomentoval Paroubek. Spojená saská, bavorská a francouzská vojska krátce po vpádu do země oblehla a v noci na 26. listopadu 1741 dobyla Prahu. Měla v ní zůstat celý rok.

Zatímco Jiří Paroubek vnímal přítomnost okupačních vojsk v Praze a lokální rozměr války především skrze exekuce, kontribuce a občasnou přítomnost francouzských jednotek ve vsi, o pouhých 20 kilometrech jižněji byla situace úplně jiná. V obsazené pevnosti – metropoli přeplněné cizím vojskem z různých důvodů zůstala, mnohdy i proti své vůli, řada významných osob, zemských úředníků, šlechticů či jejich služebníků, kteří každodenní válečnou realitu před jejich očima, nepodobnou patrně ničemu, čeho byli do této

2 Souhrnně k válkám o rakouské dědictví alespoň Michael HOCHEDLINGER, *Austria's Wars of Emergence. War, State and Society in the Habsburg Monarchy 1683–1797*, London et al. 2003, zejm. s. 245–265; Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA, *Velké dějiny země Koruny české, svazek X, 1740–1792*, Praha – Litomyšl 2001, zejm. s. 15–40 a 297–319; Reed BROWNING, *The War of the Austrian Succession*, New York 1995²; souhrnný přehled vojenských událostí této epochy také přináší dnes již místy zastaralé a ideologicky problematické, přesto stále ještě nenahrazené syntetické zpracování vojenských dějin našeho území *Vojenské dějiny Československa. Naše vojsko od roku 1526 do roku 1918, II. díl*, Praha 1986, s. 192–202, 221–243; Josef GÖDÖLLEY, *1. slezská válka*, in: Vojensko-historický sborník VI/2, Praha 1937; Jaroslav GOLL, *Válka o země Koruny české (1740–1742) I.*, Praha 1915; Alfred von ARNETH, *Maria Theresias Erste Regierungsjahre, I. Band*, Wien 1863; TÝŽ, *Geschichte Maria Theresias*, Wien 1888; Colmar GRÜNHAGEN, *Geschichte des Ersten schlesischen Krieges, 2 Bände*, Gotha 1881; základní práci i po letech zůstává *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740–1748. Nach den Feld-Acten und anderen authentischen Quellen bearb. in der Kriegsgeschichtlichen Abtheilung des K. und K. Kriegs-Archivs, I–IX*, Wien 1896–1914.

3 Václav Beneš TŘEBÍZSKÝ (ed.), *Paměti Jiřího Václava Paroubka, někdy vikáře a faráře v Líbeznicích (1740–1774)*, in: Sborník historický II, 1884, s. 240–246, 303–313, 367–372 a III, 1885, s. 40–48, s. 73–87 (cit. na s. 241).

4 Tamtéž, s. 241.

chvíle svědky, vnímali poněkud jinak. Mezi nimi byl i Maxmilián Hillebrandt, hofmistr hraběte Františka Karla Vratislava z Mitrovic.

Autor a jeho pramen

O Maxmiliánu Hillebrandtovi (?–1757), autorovi korespondence, jejíž analýzou se tato studie zabývá, toho zatím nevíme mnoho. S trochou nadsázky by se dalo tvrdit, že nebýt těch písemností, které po sobě zanechal ve vratislavském rodovém archivu na zámku v Dírné, patrně bychom ani vůbec nevěděli, že žil. Ve službě u Vratislavů z Mitrovic se objevuje již roku 1719.⁵ Byť jím byl jmenován patrně již dříve, ve funkci hofmistra se prokazatelně vyskytuje roku 1728 a zůstal jím nejspíše až do své smrti. Mimo hofmistrovského úřadu byl i jakýmsi hraběcím archivářem – z roku 1731 pochází jeho vlastnoruční (první svého druhu) soupis vratislavských rodových písmeností.⁶ Své znalosti rodového archivu využil i na sklonku života, kdy roku 1756 dokončil rukopisné historické pojednání o dějinách Vratislavů z Mitrovic.⁷

Mezi poměrně početnou korespondencí tohoto muže se svými chleboďárci ze třech generací vratislavského rodu (Václav Ignác, jeho syn František Karel a vnuk František Adam)⁸ se zachoval i informačně velmi bohatý, přesto však zatím badatelsky zcela nepovšimnutý soubor Hillebrandtových listů z první poloviny roku 1742.⁹ Čítá celkem 40 německy psaných dopisů, některé s přílohami a opisy jiných materiálů. Zpravidla jde o dvoulist hustě popsaný novogotickou kurzívou, někdy je však text i delší, výjimečně se hofmistr se svým zpravodajstvím vešel na folio.

Adresátem všech listů je František Karel hrabě Vratislav z Mitrovic (1679–1750), v jehož pozůstalosti se zachovaly. Se vši pravděpodobností se jedná o fragment většího korpusu pravidelné korespondence mezi těmito dvěma muži, která trvala patrně po celou

5 Zámek Dírná, Rodinný archiv Vratislavů z Mitrovic (dále jen RAVM); inv. č. 266, kart. č. 199–122, účty M. Hillebrandta 1719–1722.

6 Karel TRÍŠKA, *Rodinný archiv Vratislavů z Mitrovic 1503–1897*, archivní inventář, Třeboň 1961, s. 4.

7 RAVM, inv. č. 76, kart. č. 9.

8 RAVM, inv. č. 252, kart. č. 77, korespondence M. Hillebrandta s Václavem Ignácem Vratislavem z Mitrovic 1720–1725; inv. č. 282, kart. č. 135 a inv. č. 307, kart. č. 178–179, korespondence M. Hillebrandta s Františkem Karlem Vratislavem z Mitrovic 1719–1741; inv. č. 326, kart. č. 185, korespondence M. Hillebrandta s Františkem Adamem Vratislavem z Mitrovic 1755–1757; inv. č. 338, kart. č. 209, účty M. Hillebrandta 1755–1757.

9 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopisy M. Hillebrandta Františku Karlovi Vratislavovi z února až června 1742.

dobu, co byl hrabě na vyslaneckém postu v cizině a Hillebrandt ve funkci jeho hofmistra. Hrabě František Karel Vratislav totiž patřil k nejzkušenějším diplomatům své doby a víceméně celou svou veřejnou kariéru strávil na různých misích. Roku 1709 dostal první významnější funkci, byl jmenován zástupcem českého krále na říšském sněmu v Řezně, kde pobýval až do roku 1724. Tehdy jej Karel VI. jmenoval svým vyslancem na polsko-saském dvoře Augusta III., zároveň obdržel i úřad nejvyššího hofmistra Marie Josefy, polské královny a císařovy sestry v jednom. Jako protřelého, osvědčeného muže se znalostí osidel evropské politiky jej roku 1728 císař “převelel” na jiný vyslanecký post, tentokrát v carském Rusku. Zde vydržel pět let do roku 1733, aby se po drobné, ani ne roční zastávce ve Švédsku vrátil zpět na své bývalé diplomaticko-dvořanské místo v Drážďanech, respektive ve Varšavě. Domů na rodová podbrdská a jihočeská fideikomisní panství Jince, Dírná a Zálší se hrabě definitivně vrátil zřejmě až po roce 1747,¹⁰ aby tři roky na to, ve svých 71 letech, zemřel na zámku v Jincích.¹¹

Zachované dopisy pokrývají časový úsek od února do června roku 1742 (první datovaný je z 10. února, poslední pak nese datum 23. června 1742). V průměru nám tedy připadá nějakých osm dopisů na měsíc, znamenalo by to tedy, z čistě matematického hlediska a za předpokladu, že se dochovala souvislá kompletní série korespondence, že Maxmilián Hillebrandt psal hraběti s frekvencí zhruba dvou dopisů za týden. V praxi se však takto mechanistické pojetí mnoho neuplatňovalo, daleko více zaleželo na aktuální situaci, která si svou závažností, či přímo akutností vyžádala referenci hraběti.¹²

10 Toho roku píše hrabě Vratislav polskému králi rezignaci na úřad hofmistra královny a žádá o návrat na rodové statky. RAVM, inv. č. 286, kart. č. 150. O možnost úniku z diplomatických služeb však uvažoval již dříve (zřejmě pro jejich značnou finanční náročnost) a na počátku 30. let 18. století opakovaně sondoval možnosti zisku postu milánského guvernéra či místokrále v Neapoli. Vždy neúspěšně. RAVM, inv. č. 294, kart. č. 169, žádost o úřad vícekrát v Neapoli 1730, 1732.

11 K Františku Karlovi Vratislavovi z Mitrovic blíže Maxmilián WRATISLAV Z MITROVIC, *Historie rodu hr. Vratislavů z Mitrovic*, in: Moravský historický sborník 2002–2005, Brno 2006, s. 574–575; Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, 57. Theil, Wien 1889, s. 166–167.

12 Pro únor 1742 máme k dispozici sedm dopisů, přičemž od 15. do 20. 2. psal Hillebrandt hraběti denně, následující týden však ani jeden dopis. Březnové datum nese dvanáct dopisů celkem rovnoměrně rozložených, zde skutečně psal hraběti zhruba ob den či ob dva dny. Z dubna 1742 pochází jen šest dopisů s rozestupy cca 1x týdně. Květen je zastoupen opět sedmi dopisy, přičemž drtivá většina z nich byla odeslána v rychlém sledu až po 20. 5. – zde můžeme jasně tušit vliv bitvy u Chotusic, jež se odehrála 17. 5. 1742.

Lokalizace

Místo vzniku není u žádného z dopisů autorem jednoznačně určeno, nicméně z obsahové analýzy celého souboru jednoznačně vysvítá, že Maxmilián Hillebrandt se zdržoval v Praze. Detailní popisy situace ve městě, zacházení s raněnými, drsné vymáhání kontribucí, kvartýrování vojáků (sám měl také jednoho “na bytě”, jak ještě uvidíme), fortifikační práce, pohyb jednotek v okolí – to vše je explicitně vztaženo k Praze a z formy zápisu je jasné, že tyto informace nemohou pocházet z druhé ruky, nýbrž z autopsie. Nejspíše pak pobýval v rodovém majorátním paláci Vratislavů z Mitrovic pod severovýchodními petřínskými svahy na Malé Straně. Vratislavský palác leží v těsném sousedství někdejšího Colloredského (dnes tzv. Schönbornského) paláce na Tržišti čp. 366/13.

A kde byl František Karel Vratislav z Mitrovic? To je již složitější otázka, na niž zkoumané prameny nedávají uspokojivé rozřešení. Domníváme se však, že dlel na velice zajímavém místě, takříkajíc v jednom z ohnisek tehdejšího dění – u sasko-polského dvora, nejspíše v Drážďanech. Bezpečně víme, že zde pobýval ještě v posledních měsících roku 1741, když byl před tím pověřen, spolu s hrabětem Janem Josefem Khevenhüllerem, delikátním úkolem vyjednat a uzavřít habsbursko-saskou spojeneckou smlouvu a doslova v hodině dvanácté tak odvrátit saského kurfiřta od vstupu do řad odpůrců pragmatické sankce.¹³ Ač tento téměř nadlidský úkol nedovedl do zdárného konce, je pravděpodobné, že v Drážďanech pobýval i nadále, byť patrně ne z titulu rakouského rezidenta, neboť diplomatické styky byly po vypuknutí otevřeného konfliktu utlumeny.¹⁴ Nesmíme však zapomínat, že hrabě Vratislav byl stále ještě nositelem titulu hofmistra dvora polské královny. Z tohoto důvodu zřejmě zůstával nadále v blízkosti saského kurfiřta a jeho choti a nevrátil se do monarchie. Usuzujeme tak z několika důvodů. Předně tomu napovídá struktura zpravodajství. Hillebrandt poměrně detailně informuje hraběte o pohybu vojenských jednotek po Čechách (zejména pak na pomezí jižních a středních Čech, kde leželo jádro vratislavského pozemkového majetku) a Moravě. To ovšem samo o sobě k vysvětlení nepostačí – podobně se choval například pražský měšťan Josef Tadeáš Hubatius

13 O diplomatickém pozadí celé akce J. GOLL, *Válka o země Koruny české*, s. 30–65.

14 Konec druhého Vratislavova vyslaneckého období zatím není příliš jasný. Z archiválií v rodovém archivu spíše vysvítá, že byl ve funkci až do roku 1747, oproti tomu Friedrich HAUSMANN, *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648). II. Band (1716–1763)*, Zürich 1950, s. 75, 76 a 80 uvádí hraběte Vratislava jako císařského sasko-polského vyslance jen do prosince 1740, na s. 255 je ještě do ledna 1742 registrován jako rakouský vyslanec v Polsku (již nikoliv v Sasku). Dalším vyslancem, kterého Hausmann uvádí, je až kníže Esterházy v prosinci 1745. Považujeme tedy za více než pravděpodobné, že hrabě Vratislav zůstal rezidentem u sasko-polského dvora přinejmenším do konce roku 1745 a následující dva roky do své rezignace roku 1747 vykonával jen úřad hofmistra královny.

v dopisech, které ve stejné době zasílal hraběti Františku Václavovi Trauttmansdorffovi, ačkoliv ten seděl doma na Litomyšli a přehled o domácí situaci tedy patrně měl.¹⁵ Průkaznější již může být fakt, že Hillebrandt zřejmě působil i jako jakýsi vrchní správce hraběcích panství – jako přílohy svých dopisů posílal Vratislavovi pravidelná hlášení pan-
ských hejtmanů a zpětně dohlížel na to, aby rozkazy, které mu hrabě písemnou formou sděloval, byly správou dominia vykonány k pánově spokojenosti.¹⁶ Zdaleka nejzávažnější jsou však na první pohled přehlédnutelné a nic neříkající Hillebrandtovy doušky v textu, kde odkazuje, že na místě, kde hrabě pobývá, má o věci asi lepší informace. Důležité je, že se tyto vsuvky téměř vždy nějakým způsobem vztahují k vysoké politice a k saským událostem. Asi nejmarkantnější je to v listu, kde řeší odjezd francouzského velitele maršála de Belle-Isle: „*Vévoda de Belle-Isle se vrátil 5. tohoto [měsíce] ... a sedmého brzy kolem šesté hodiny za střelby dvanácti kanonů odtud odjel, zda do Drážďan, ... bude se u Vás vědět lépe.*“¹⁷

Badatelovy otázky

Zpravodajství hofmistra Hillebrandta okolnostmi a účelem svého vzniku evokuje celou řadu otázek. Zachycuje každodenní realitu “vykolejené” doby uprostřed války, o které nikdo nevěděl, jak a kdy skončí, situaci v okupovaném městě, které pro francouzské a bavorské jednotky představovalo prvořadou základnu na soupeřově území, daleko od vlastních linií (vyjma snad ještě Prusy obsazené Olomouce a měst ve Slezsku, ale to už je trochu jiný příběh). Šlo nadto o hlavní město království, jehož držba byla pro protivníky mladé a zatím nezkušené Marie Terezie prestižní záležitostí. Hillebrandtovým úkolem na-

15 Eduard ŠEBESTA (ed.), *Dopisy J. Tadeáše Hubatia z Kotnova hraběti F. V. z Trauttmansdorffu 1741 až 1744*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 3, Praha 1922, s. 1–110, což je ostatně zatím jediný (pokud víme) tiskem vydaný pramen, jenž je svým charakterem, místem i dobou vzniku analogický ke zde pojednávané korespondenci, a tudíž obzvláště vhodný k budoucí podrobnější komparaci. Korespondence mezi Hubatiem a Trauttmansdorffem však nebyla vydaná celá – část dosud needitovaných dopisů z let 1740–1749 leží ve Státním oblastním archivu Zámorsk, Rodinný archiv Trauttmansdorffů Litomyšl, inv. č. 46, kart. č. 2.

16 V tomto směru má hofmistr blízko k náplni práce některých osvědčených šlechtických agentů, kteří vedle své hlavní role informátora vykonávali pro svého zaměstnavatele, když nebyl trvale přítomen v zemi, rovněž úlohu jakéhosi “regenta” všech panství. Tak alespoň ukazují ve své prozatím ojedinelé sondě na příkladu hraběte Colloreda a jeho vídeňského agenta Sachse Lenka MARŠÁLKOVÁ, *Hrabě Jeroným Colloredo a jeho vídeňští agenti ve 20. letech 18. století*, in: *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské vědecké konference konané dne 5. a 6. března 2009 v Hradci Králové, Ústí nad Orlicí 2009*, s. 103–125.

17 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 1. 6. 1742.

víc bylo co nejkompexněji informovat hraběte o vývoji poměrů v celé zemi, a byť šlo o korespondenci veskrze privátní, vzhledem k místu, do kterého měla putovat (momentálně nepřátelský saský dvůr), však jistě byla na místě alespoň elementární míra obezřetnosti – kdyby se snad listy dostaly do nesprávných rukou, aby neohrozily již tak delikátní pozici hraběte Vratislava. Vedle toho je třeba si uvědomit, že možnosti zisku informací, v podstatě jakýchkoliv, byly určitě omezené, právě proto, že pisatel dlel ve městě pod vojenskou správou cizí mocnosti, jejíž zájem na šíření zpráv zejména vojenského charakteru mezi domácí obyvatelstvo se limitně blížil nule. Pro větší přehlednost snad můžeme postulovat tři navzájem propojené okruhy otázek, které se v této souvislosti nabízejí.

Předně do jaké míry vůbec referuje o místě, kde bydlí, a o zemi, s níž je spjat jeho život? Jinými slovy – jak vypadá paleta témat, o nichž hraběti píše?

Za druhé: z dnešního pohledu, kdy již máme luxus poznání toho, jak se události seběhly, trpíme mnohdy tendencí posuzovat soudy a jednání někdejších aktérů, kteří byli doslova uprostřed událostí, jejichž vyústění bylo zcela otevřené s tisíci možnostmi, možná až příliš příkře. Maxmilián Hillebrandt tehdy nevěděl, přesto o věcech kolem sebe psal, vyhodnocoval, třídil důležité od nedůležitého. Do jaké míry tedy měl k dispozici realistické informace a jakými faktory byla jeho míra informovanosti podmíněna? Komentuje sám zdroje svých informací? Reflektuje nějak to, že by mohl sdělovat fámy?

Za třetí: od kontrétních úvah by bylo možné v tomto bodě do jisté míry abstrahovat a zajímat se (skrze analýzu Hillebrandtova případu) obecně o míru informovanosti a způsob zacházení s informacemi ve válečných dobách před vznikem moderních masmédií.

Hillebrandtovy reflexe

Nesmírně bohatý informační potenciál Hillebrandtových dopisů můžeme pro přehlednost diverzifikovat do následujících okruhů: 1. Zpravodajství týkající se situace ve městě. 2. Zemské vojenské události. 3. Evropské vojenské události. 4. Finanční a hospodářská situace na hraběcích panstvích, často doprovázená “hlášeními” panských hejtmanů ve formě přílohy. 5. Informace ze společnosti, zejména pak z okruhu panovnice, a zprávy o pruském králi, případně o Karlu Albrechtovi. 6. Evropské politické události. 7. Aktuální úmrtí společensky vysoce postavených osob.¹⁸

18 Jedná se pouze o skutečně krátké noticky většinou na konci dopisu (jakási "rubrika nekrology") – v této souvislosti pro ilustraci vybírám jeden příklad – začátkem června píše Hillebrandt hraběti:

Uvedené řazení se rovněž snaží reflektovat míru prostoru, který jednotlivým tématům vyhrazuje sám pisatel, přičemž jako určitá červená nit se všemi sedmi vine výrazný, i když celkem očekávatelný motiv, a to stesky na ruinování a bídačení země.

Není v kapacitních možnostech tohoto příspěvku adekvátně pojednat o všech informačních okruzích, proto se zaměříme blíže na první dva, jež zároveň tvoří také procentuálně největší část obsahu Hillebrandtových dopisů – zprávy o situaci v Praze a o vojenských událostech v zemi. Tyto okruhy pak doplníme ještě třetím, a tím jsou zprávy o Marii Terezii a reflexe postavy Fridricha II. coby hlavy nepřátel v očích Hillebrandtových.

„Bůh ví nejlépe, co se s námi stane...“ Aneb zpravodajství týkající se situace ve městě

Značnou pozornost věnuje Hillebrandt pohybu vojska ve městě, respektive téměř každodennímu přísunu zraněných francouzských vojáků a z toho vyplývajícím těžkostem a strachu z epidemií. S obavami sleduje, jak se naplňují kapacity ve městě, nejprve jezuitské Klementinum, pak i další prostory. Tak například 10. ledna popisuje: „*Včera sem bylo opět přivezeno 13 vozů nemocných a raněných Francouzů a byli zavezeni ke staroměstským jezuitům, kde už beztak není žádné místo, a kdyby tam přinesli ještě další, museli by vzít ku pomoci „musea“, a protože páteři, kteří obsluhují nemocné, též začínají být nemocní, tak včera již zemřel páter Heisler...*“¹⁹ O několik dní později sděluje, že raněných neubývá, ale přibývá, a tak mají být převezeni do Invalidovny. 4. dubna pak přivezli Francouzi z Písku přes 35 vozů zraněných (a den nato dalších 44), z nichž mnozí už po cestě zemřeli, a museli je uskladnit ve staroměstském Králově dvoře, protože u jezuitů zřídili z volných prostor proviantní skladiště.²⁰ Aby toho nebylo snad málo, později zaznamenává informaci, že se do už tak zcela přeplněného města vedle pochroumaného mužstva nepřítel stahují i ranění koně, pro které je třeba zřídít lazaret.²¹ Situace nakonec došla tak daleko, že z nedostatku kapacit byli lehce zranění ubytováni po pražských domech. Sám Hillebrandt jednoho takového “kvartýrmana” rovněž “vyfasoval” a hraběti pak průběžně sděloval, jak se i přes někdy poněkud brutální léčbu (považme – jedenácté pouštění ži-

„...že hraběnka Vrtbová zemřela v Teplících, je jistě již známo“. RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 1. 6. 1742.

19 Tamtéž, dopis z 10. 2. 1742.

20 Tamtéž, dopis ze 7. 4. 1742.

21 Tamtéž, dopis z 10. 3. 1742.

lou během jednoho jediného dne, až mu „vskutku žádná [krev] nebyla ponechána v těle“²² uzdravuje. Léčení raněných se brzy projeví i nedostatkem zdravotnického materiálu, takže několikrát obcházely hlídky celé město až do nočních hodin a měšťané, kláštery i správci panských domů museli pod hrozbou těžké exekuce vydat všechna svá prosteradla.²³ Otázce nemocných ve městě přikládá velkou váhu (jistě i díky strachu ze šíření epidemií),²⁴ neboť téměř v každé relaci hraběti s matematickou přesností popisuje, kolik desítek vozů raněných který den přivezli a odkud, kolik kde zemřelo vojáků i ošetřujícího personálu z řad místních duchovních a v Praze usedlých lékařů. S trochou jízlivosti pak píše, že „když se nějaký nemocný jen trochu uzdraví, musí s plácem maširovat...“²⁵

Přísun zraněných a nemocných do města, který patří k nejpravidelnějšímu typu informací v Hillebrandtových dopisech, byl obyvateli pražských měst patrně bedlivě sledován – vypovídal mimo jiné nepřímě o situaci v zemi, resp. o ztrátách nepřátelského vojska. Podobné zprávy – byť ne tak často a v takové intenzitě – posílal i Josef T. Hubatius hraběti Trauttmansdorffovi do Litomyšle²⁶ a novoměstský měšťan Ignác Gedeon Loth si ve svých pamětech často a s potěšením zapisoval ztráty nepřátel, vycházejí právě z počtu vozů svážejících raněné: „Dobře vystřeleno, vy chlubilové! ... Vy se sice pokaždě snažíte zastříti svou hanbu, vězte však, že my přece namnoze dovíme se o vašich ‘udatných’ činech ... Dosti na tom, že 8 až 9 vozů naplněných raněnými bylo sem dopraveno.“²⁷

Nemalou pozornost pak v průběhu jara věnuje Maxmilián Hillebrandt fortifikačním pracím na pražském opevnění pod režii francouzských důstojníků,²⁸ zvláště pak přesu-

22 Tamtéž, dopis z 6. 5. 1742.

23 Tamtéž, dopisy z 20. 2. a 20. 3. 1742. Vymáhání nejrůznějších potřeb či strategických surovin pod velkými pohružkami na obyvatelích města patřilo k téměř každodennímu koloritu, přesto, nebo možná právě proto takovou praxi pražští měšťané pociťovali jako silný zásah do svých práv a křivdu. Díky tomu se zmínky o exekucích stávají častým cílem záznamů, jako například v případě měšťana Lotha, který si v září 1742 v průběhu již několik měsíců trvající blokády Prahy vojskem Marie Terezie, poznamenal: „Při tom v Praze naposled nařizeno měšťanům a obyvatelům, aby odvedli zbylé olovo nebo cín, sic že budou vyplněni.“ Viz Matěj KOVÁŘ, *Praha za vlády Francouzů, Bavorů i Prusů r. 1742–1744*, Sborník historického kroužku 6, 1905, s. 96. K reflexi situace v Praze viz Antonín NOVOTNÝ, „Zle matičko, zle čili Praha 1741–1757.“ *Knihy druhá*, Praha 2003. Teprve po odevzdání studie do tisku vyšla edice pamětí pražského měšťana Františka Václava Felíře (Argo, Praha 2011), ke které již autoři nemohli přihlídnout.

24 „Protože nemocných stále přibývá a neubývá, mají být převezeni do Invalidovny a lze se obávat epidemie.“ RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 20. 2. 1742.

25 Tamtéž, dopis z 14. 4. 1742.

26 E. ŠEBESTA (ed.), *Dopisy J. Tadeáše Hubatia z Kotnova*, s. 79–80: „Die blasirte und krancke soldaten, so in denen Altstadt Jesuiter-schulen ihr hospitale haben, sterben braff, undt mann thutt sie auff das heylige feldt in Wollschan an sepeliendum liefferen.“

27 M. KOVÁŘ, *Praha za vlády Francouzů*, s. 227.

28 K inženýrským pracím na pražských fortifikacích během roku 1742 Vladimír KUPKA, *Pražská opevnění*, Praha 2008, s. 256–259.

nům děl jak v rámci města,²⁹ tak přísunu nových pevnostních kusů.³⁰ Z těchto událostí, stejně jako z lámání skály na Vyšehradě,³¹ navázení zásob mouky a proviantu z venkova do provizorních skladišť v měšťanských domech³² a vyztužování exponovaných bastionů na Novém Městě a za Černínským palácem,³³ pak vyvozuje z nedostatku relevantních informací z jiných zdrojů závěry, že se venku patrně schyluje k závažným událostem, jež mohou (by měly) vyústit ve vyrvání města z rukou okupačních sil. Stejně přesvědčení explicitně vyjádřil Ignác Loth ve své poznámce vztahující se k 25. listopadu 1742, tedy k době, kdy byla Praha již podruhé během několika měsíců blokována tereziánskou armádou, v tomto případě sborem pod velením barona Festeticse a polního maršála Jiřího Kristiána knížete z Lobkovic.³⁴ Naopak zřejmě z praktických důvodů pak Hillebrandt s nelibostí sleduje postupné zazdívání městských bran a uzavírání okolí hradeb vojskem.³⁵ Z některých jeho půvabných glos můžeme v této souvislosti vycítit i míru určitých sympatií – dá-li se to tak nazvat – k jednotlivým okupačním vojskům. Už v únoru například s notnou dávkou despektu hraběti píše: „*A proto jsou všechny brány a šance obsazeny pouze Francouzi, neboť těm nemotorným Bavorům není co věřit.*“³⁶

Stav opevnění, dobudovávání fortifikací, zazdívání bran nebo přesuny děl v rámci města evidují pečlivě rovněž další zpravodajové, jejichž osobní svědectví máme k dispozici.

29 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 6. 5. 1742.

30 Např. 10. 3. referuje, že „*včera bylo dovezeno osm těžkých kusů (z toho 4 byly saské) až k Černínskému paláci na Hradčanech, kam ale mají být dále dodány, se neví, někteří tvrdí, že až do Chebu.*“ Zřejmě mu kauza odvozu části pevnostních děl připadala pro případný pokus o znovudobytí Prahy královskou armádou (o čemž nepochyboval, že se tak stane) natolik klíčová, že ji sledoval i nadále. O deset dní později pak píše hraběti o jistých zmaticích, které transport provázejí: „*Zdá se, že odtud odevzené kusy sem budou zase přivezeny, protože se kvůli špatným cestám nedostaly dále než do Berouna, a panuje obava, že by byly zcela ztraceny.*“ Tamtéž, dopis z 20. 3. 1742.

31 Tamtéž, dopis z 22. 5. 1742.

32 „*...nehledě na to všechno je sem ovšem dováženo nepopsatelné množství proviantu a je skládáno do již přeplněných magazínů, protože jsou užívány už i měšťanské domy...*“ Tamtéž, dopis ze 14. 4. 1742. Zdá se, že v půlce května už byly díky houževnaté činnosti Francouzů v Praze shromážděny slušné zásoby pro případ obležení. Ani civilní obyvatelstvo prozatím zřejmě nouzi netrpělo: „*...dobyté magazíny mohou nám dobře prospět. Máme chleba, maso, víno a potraviny v hojnosti.*“ Tamtéž, dopis z 12. 5. 1742.

33 Tamtéž, dopis ze 7. 4. 1742.

34 „*Téhož dne Francouzi vybrali všechny hradební věci zavezené do zbrojnic a vyvezli je na hradby. Tudíž na tom nebyli právě nejlépe a nebylo tomu tak, jak se asi před třemi dny vychloukali, že totiž generál Sekendorf [Friedrich Heinrich von Seckendorff, polní maršál a vrchní velitel bavorské armády, původně ve službách Habsburků – pozn. aut.] vpadl do Hor. Rakous a že již dobyl Lince.*“ M. KOVÁŘ, *Praha za vlády Francouzů*, s. 166.

35 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopisy ze 7. 4. a 6. 5. 1742. Omezování mobility a komunikačních linek mezi městem a okolím nakonec vrcholil počátkem června, kdy Hillebrandt zaznamenává, že „*Poté co byla uzavřena ještě Říšská brána, je nyní zazděna též tzv. Mostní brána, takže není teď otevřena žádná jiná, než Nová Karlova a Újezdská.*“ Tamtéž, dopis z 1. 6. 1742.

36 Tamtéž, dopis z 10. 2. 1742.

Častěji zmiňovaný Hubatius zařadil do svých relací zasílaných na trauttmansdorffskou Litomyšl toto téma zhruba od září 1741 a s tím, jak se na podzim cizí vojska přibližovala víc a víc ku Praze, mu věnuje stále větší prostor. Hektická atmosféra ve městě těsně před jeho obsazením se odráží v říjnových a listopadových dopisech detailními popisy příprav ve městě: Hubatius v každém dopise zmiňuje horlivé opevňovací práce, popisuje mobilizaci měšťanů a studentů (s despektem přitom konstatuje, že takových studentů „*wie zu Schwedens zeithen*“ už není a navíc jsou prázdniny), líčí svážení zásob do města, uzavírání a zazdívání bran, všímá si rozmístění děl na hradbách a jejich počtu.³⁷

Pramenem osobní povahy *par excellence*, který rovněž, byť okrajově, reflektuje situaci ve městě, jsou deníkové zápisky Emanuela Arnošta z Valdštejna. Teprve dvaceti šesti letý, čerstvě vysvěcený kněz eviduje, tak jak je to pro deníkové zápisky tohoto typu obvyklé, ke každému dni standardní výběr důležitých informací z pisatelovy každodennosti, v tomto případě zejména kde se zúčastnil mše a v kterém kostele a u kterého oltáře sám mši sloužil. Stereotypní údaje, komentované často lakonickým „*jinak se nic důležitého nestalo*“, jsou ovšem prokládány stručnými informacemi o vojenské situaci, které jsou – na rozdíl od “zpravodajských relací” Hillebrandta či Hubatia – často vztahovány k Valdštejnovým osobním prožitkům: tak si k 11. červenci poznamenal, že se jeli s otcem (Jan Antonín z Valdštejna z lomnické rodové větve) podívat „*k vodě v Podskalí*“ na palisády, které si tam udělali Francouzi, a shledali je velmi směšnými, jindy si zase jako za atrakcí několikrát vyjel na místa, odkud bylo vidět za Prahu na rakouské vojsko pozvolna obkličující město.³⁸

Hillebrandt si hraběti často též stýská na téměř neúnosnou míru finanční kontribuce, která je s prodlužujícím se pobytem Francouzů v království čím dál tíživější a kdo nezaplatí, má hned v domě vojenskou exekuci. Signifikantní je v tomto směru dopis z 6. března. Hofmistr informuje hraběte, kolik zlatých musel zaplatit za vratislavské pražské domy, a aby svým slovům dodal patřičné váhy, obratem vykresluje, že již mnozí novoměstští měšťané museli opustit své příbytky, protože nedokázali tyto výdaje uhradit.³⁹ Rozčileně se pohoršuje nad tím, že i ženské církevní řády, konkrétně novoměstské voršilky, musejí odvádět nehorázné sumy francouzské hlavní kase, která pro své potřeby zabrala profesní dům jezuitů na Malé Straně vedle kostela sv. Mikuláše.⁴⁰ A jak je v ráži, neváhá ani zaťnout ironický osten do samotného Karla Albrechta, snad aby svému pánovi naznačil svůj

37 E. ŠEBESTA (ed.), *Dopisy J. Tadeáše Hubatia z Kotnova*, s. 41–66.

38 Eva KRÁLÍKOVÁ, *Emanuel Arnošt z Valdštejna a jeho deníkové zápisky z léta roku 1742*, in: Jiří Kubeš (red.), *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650–1750)*. Biogramy vybraných šlechticů a edice typických pramenů, Pardubice 2007, s. 106–120 (edice Valdštejnových zápisků na s. 114–120, námi citované záznamy na s. 115, 117 a 118).

39 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 6. 3. 1742.

40 Tamtéž, dopis z 10. 2. 1742.

rezervovaný postoj k samozvanému králi: „*Těší nás, že musíme měsíčně platit šest milionů⁴¹ ... a k tomu ještě dva miliony jako příspěvek na císařskou korunovaci.*“⁴² Velmi často pak své vývody doprovází nelichotivými komentáři typu: „*A těm vyděračům není konce!*“⁴³, „*takové počínání se nedá popsat žádným perem.*“⁴⁴ K tomu navíc ještě přistupuje turecká daň, takže „*toto všechno zaplatit je zhola nemožné.*“⁴⁵

Ani ve válečné době se však běžný život ve městě nezastavil, a tak mezi lamentací nad šířením chorob a vysokými kontribucemi probleskují zprávy, jež bychom mohli nazvat „civilní každodenností v obsazeném městě“. Uprostřed února tak například řeší ztrátu jakýchsi hudebních nástrojů, které si zřejmě hrabě objednal, ale ani výrobce, dokonce ani další lidé, kterých se vyptával, mu nedokázali odpovědět, kde jsou.⁴⁶ Zajisté smutná zpráva pro hraběte... Naštěstí jej koncem dubna, na počátku zemědělské sezóny, mohl potěšit tím, že zahradník Šimon Moravec s učněm, starající se o zahradu u paláce, pracují dobře, takže když Bůh dá dobré počasí, bude moci hraběti časem, snad už na Letnice, poslat něco broskví.⁴⁷ Jindy zase píše, že onen sud piva, který hrabě Vratislav rozkázal poslat hraběti Mořici Saskému, předevčírem zdárně odcestoval na formanském voze z města.⁴⁸

Fúrie války však vzdor statečné konzumaci piva a broskví řvát nepřestala,⁴⁹ a tak se i do zdánlivě idylických pasáží vkrádají rušivé podtóny: v několika relacích z přelomu března a dubna hraběti popisuje, jak sedláci, kteří se kvůli jarní setbě nyní často zdržují u sv. Markéty na Břevnově a v Bubenči, vyorávají na polích stále nová a nová mrtvá těla,⁵⁰ přičemž však lakonicky dodává, že si z toho „*nemnoho dělají.*“⁵¹

41 Narážka na kontribuci ve výši 6 milionů zlatých, kterou na Čechy uvrhl Karel Albrecht den po své korunovaci. Marie LIŠKOVÁ, *Praha za války o země Koruny české (1741–1742)*, Pražský sborník historický 1967–1968, Praha 1968, s. 63–64.

42 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 6. 3. 1742. K finančnímu zatížení pražských měst podrobněji Marie LIŠKOVÁ, *Válečné výdaje a škody v pražských městech v letech 1741–1744*, Documenta pragensia VI/1, 1986, s. 249 nn.

43 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 6. 3. 1742.

44 Tamtéž, dopis z 10. 3. 1742.

45 Tamtéž, dopis z 31. 3. 1742. Novoměstský měšťan Loth je v tomto směru tradičně ještě radikálnější: „*Nevěřím, že by byl pod sluncem národ, který by takovým způsobem a na více místech uměl peníze vydíratí, jako Francouzi.*“ M. KOVÁŘ, *Praha za vlády Francouzů*, s. 225.

46 Pan Müller, výrobce hudebních nástrojů, Hillebrandtovi sdělil, „*že může říci jen tolik, že nástroje až do této hodiny nepřišly a jen Bůh ví, kde jsou!*“ RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 10. 2. 1742

47 Tamtéž, dopisy ze 14. 4., 28. 4. a 5. 5. 1742.

48 Tamtéž, dopis ze 14. 4. 1742.

49 Jak se nečekaně dovídáme z drobné poznámky v dopise na počátku června, hrabě Vratislav nakonec ony broskve skutečně šťastně obdržel. Tamtéž, dopis z 5. 5. 1742.

50 Tamtéž, dopisy z 31. 3. a 21. 4. 1742.

51 Tamtéž, dopis z 31. 3. 1742.

„Novinek se nedostává..“ Aneb zemské vojenské události

Je zřejmé, že v případě popisu situace v samotné Praze vycházel hofmistr Hillebrandt z autopsy – referoval hraběti převážně o tom, čeho byl sám svědkem, co spatřil na vlastní oči či čeho se osobně účastnil, zkrátka byl sám sobě hlavním informátorem. Zatímco v případě líčení poměrů v hlavním městě tedy může být hofmistrov zpravodajství z hlediska používaných zdrojů považováno za relativně spolehlivé, v případě informací sdělovaných prostřednictvím dopisů o vojenské situaci v zemi již na povrch jednoznačně vystupuje jeden výrazný motiv – a to jsou limity přicházejících informací. Je pravdou, že hofmistr se snažil svého pána opravdu široce a poctivě zpravovat o vojenských akcích v zemi, ačkoliv jako laik nijak necvičený v otázkách soudobého válečnictví patrně nebyl s to některé události adekvátně zhodnotit, případně rozpoznat jejich důležitost, a tedy je i sortovat dle jejich informační závažnosti a následně zaznamenat ty opravdu hodnotné. Zjevně však od něj František Karel Vratislav takovýto typ informací požadoval. A to i přesto, že hrabě byl v téže době v korespondenčním styku i s na slovo vzatými profesionály mezi špičkami habsburské generality, například s polním podmaršálem Maxmiliánem Ulysessem Brownem (toho času aktivně velícím důstojníkem ve sboru prince Karla Lotrinského, operujícího v Čechách), kteří mu dodávali informace mnohem relevantnější a hlavně nezkrácené, z první ruky, přímo od zdroje.⁵² Vzhledem k tomu, co víme o postavení adresáta a exkluzivní úrovni jeho politických úkolů, je zřejmé, že hraběcí hofmistr Hillebrandt byl integrální součástí záměrně budované mnohovrstevnaté informační mozaiky. Hrabě Vratislav si nutně musel uvědomovat informační limity svých jednotlivých korespondentů a bylo mu nejspíš jasné, že co nejrealističtější obraz aktuálního dění si sestaví teprve tehdy, když shromáždí a vyhodnotí co nejvíce různých individuálně zkrácených reflexí týchž událostí.

V Hillebrandtově případě se navíc naplno projevuje fakt, že se, coby muž uzavřený v okupovaném městě, pohyboval v jakémsi informačním vakuu. Pravidelná pošta fungovala sporadicky, samotní Francouzi měli pramalý zájem pracovat na informovanosti habsburských poddaných, ba spíše naopak – jak se jejich situace s postupem roku 1742 zhoršovala, čím dál tvrději trestali jakékoliv projevy samovolného šíření zpráv zvenčí mezi pražské obyvatele. Hillebrandt tak byl závislý na informacích neověřených, z druhé ruky, někdy přímo na šeptandě.

52 RAVM, inv. č. 278, kart. č. 131, korespondence Františka Karla Vratislava z Mitrovic s Maxmiliánem hrabětem Brownem 1741–1742; tamtéž, inv. č. 278, kart. č. 128, korespondence téhož s generálem polním zbrojmistrem Samuelem svobodným pánem von Schmettau, 1728–1740.

Jeho dopisy jsou proto zpravidla protkány větami, hodnotícími důvěryhodnost, resp. nespolehlivost a pochybnost jeho zdrojů a informací, současně reflektujícími hlad Pražanů po informacích a vzrušenou atmosféru při průniku nějaké informace mezi ně. Tak například k 10. březnu konstatuje, že „*se všude mluví*“ o tom, že se začínají bouřit sedláci v Plzeňském kraji,⁵³ krátce po bitvě u Chotusic se odvolává na to, že „*lidé, kteří sem přicházejí nebo jedou kolem, říkají svorně, že do dvou milí daleko je vidět ležet mrtvé, ... a že všude kolem houfně běhají koně*“.⁵⁴ Běžnější jsou ovšem stesky na to, že „*najednou se ale o tom nyní mlčí, je ale pravda, že u Pýšel ... se strhla šarvátká mezi Bezmocnými, Nemotornými a Statečnými ..., když byli poraženi, velmi lamentovali, že oni všichni v této zemi zajdou*“.⁵⁵ Ke cti mu ovšem slouží, že sám si byl svého handicapu vědom a byl natolik bystrý a korektní, že dokázal informace v rámci svých možností filtrovat. Jeho zprávy o pohybu vojsk a šarvátkách v zemi jsou tak často doprovázeny komentáři, které je hned v zárodku relativizují. „*Cheb měl včera přežít, dosud ale nemáme žádnou jistější zprávu, někteří to ale potvrzují a oznamují, že byl znovu opuštěn a Bezmocní táhli opět proti Písku*“, píše například 14. dubna.⁵⁶ Ani on však občas nemohl odolat senzačnímu potenciálu některých zpráv, zvláště těch, které ličily “zaručenou” porážku Prusů nebo Francouzů, a ještě za tepla je předával hraběti.

Geografický horizont zpráv, jež hofmistr Hillebrandt předával hraběti, se vedle nejbližšího okolí Prahy zaměřuje zejména na oblast středojižních a západních Čech. Patrně zejména ze dvou důvodů: jednak v této oblasti (Brdy, Tábořsko) leželo jádro pozemkového majetku Františka Karla Vratislava z Mitrovic, které mohlo být akcemi zde ležících vojsk bezprostředně ohroženo, a za druhé šlo o oblast, jež byla strategicky důležitá z hlediska komunikačního a logistického spojení invazních armád s Bavorskem, potažmo s říšským prostorem jako takovým. Sám autor dopisů si toho byl nejspíš vědom, na což ukazuje prostor, který ve svých relacích věnuje oblasti okolo Písku a zejména pak Chebu.

Není ani divu: obě města měla pro upevnění francouzských pozic v zemi klíčový význam. Královské město Písek navzdory prvotnímu chvályhodnému odhodlání měšťanů bránit se třebas i bez pomoci habsburského vojska, které vyprchalo nejpozději s první instrukcí krajského hejtmána nabádající k racionální obezřetnosti, kvapně otevřelo své brány hned prvním průzkumným francouzským jednotkám koncem října 1741. Písek pak představoval důležitou základnu i zásobárnu na cestě mezi Rakousy a Prahou, umožňující kontrolovat široké okolí jižních Čech. I díky tomu se však již na konci prosince 1741

53 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 10. 3. 1742.

54 Tamtéž, dopis 22. 5. 1742.

55 Tamtéž, dopis 31. 3. 1742.

56 Tamtéž, dopis z 14. 4. 1742. Chebská pevnost ve skutečnosti kapitulovala až o pět dní později, 19. dubna 1742 dopoledne. Viz níže.

stal předmětem cílého zájmu rakouského vojska operujícího v okolí. Až do jara 1742 byl Písek doslova přecpán ložirujícími Francouzi, situace v blokováném, vyjedněm a infekcemi bobtnajícím městě se stávala neúnosnou. Jediným fungujícím spojením byla komunikace s Prahou, kam byli zhusta odváženi nemocní, umírající a ranění z okolních šarvátek, což dobře dokumentuje i Hillebrandt. 8. června 1742 se u Písku sešlo francouzské plní vojsko pod velením maršála Françoise-Marie, vévody de Broglie a armádní sbor prince Lotrinského, k regulérní bitvě ovšem nedošlo, slabší Francouzi ustoupili k Praze. Posádka Písku však odolat nemohla, a tak město ještě týž den padlo do rukou habsburských jednotek.⁵⁷

O to větší význam měl pro Francouze a Bavorsy Cheb, jehož držení v dané chvíli sehrávalo roli pojistky pro případ ústupu ze země. Cheb představoval z vojenského hlediska uzlový bod prvořadého významu. Město s bohatou historií stálo na tradiční obchodní cestě, chránilo nejsnazší přístup do země od západu, z Horní Falce, Saska a Bavorska. Kdo držel Cheb, ovládal důležitou křižovatku na horní Ohři. Udolím řeky se šlo nejsnáze dostat směrem k Praze, do vnitrozemí, ale také z něj ven. I proto byl Cheb vyhlášen po třicetileté válce hraniční pevností (jediné město v království, které mělo, spolu s Prahou, pevnostní status), jehož přeměna na bastionovou pevnost podle nového fortifikačního projektu italských inženýrů měla mít prioritu. Finance na stavbu však plynuly zejména ze zemského rozpočtu, i proto byla pevnost zcela dokončena až za velmi dlouhou dobu, na samém počátku válek o rakouské dědictví, roku 1740. Přesto, či možná právě proto, se na rozdíl od Písku nemínila dát lacino. První francouzské pluky přitáhly k Chebu od čerstvě obsazené Prahy v prosinci 1741, ovšem záhy zjistily, že chebská posádka rozhodně nemíní své město jen tak opustit. V souvislosti se sílící pozicí habsburských jednotek v Čechách však začal být "problém Cheb" pro Francouze životně důležitý, nezbylo jim tedy než přistoupit k pravidelnému obléhání pod velením Mořice Saského. To probíhalo právě v době, ze které máme zachované dopisy hofmistra Hillebrandta, a vyvrcholilo 19. dubna, kdy pevnostní posádka po několikadenním dělostřeleckém útoku kapitulovala. Cheb ve francouzských rukou se pak osvědčil jako základna vyprošťovacího sboru maršála Malleboise, který měl pomoci obležené Praze, a zejména pak jako rozhodující trumfové eso, jež umožnilo Francouzům stáhnout se v prosinci 1742 z Prahy právě do Chebu a dále do Říše, aniž by tato riskantní operace skončila katastrofou. A právě Cheb byl také posledním místem v království, které zůstalo v držení protitereziánské koalice, jako odrazový můstek pro případnou další invazi, a to až do počátku září 1743.⁵⁸

57 Blíže August SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou, díl I.*, Praha 1928², s. 460–485.

58 K této problematice nejdetailněji Vladimír KUPKA, *Pevnost Cheb*, *Historie a vojenství* 49, 2000, č. 1, zejm. s. 117–132.

Důvody, proč Maxmilián Hillebrandt hraběti referuje hlavně o situaci na jihu a západě Čech, potažmo o Písku a o Chebu, jsou tedy zřejmé, racionální a vycházejí z dobrého odhadu tehdejšího vývoje situace. Na druhou stranu fakt, že saská vojska byla rozložena v severních Čechách za Ohří a na Žatecku a vyčkávala, jej v podstatě vůbec nezajímá. Saským vojskům obecně věnuje naprosté minimum prostoru. Rovněž operacím pruské armády, simultánně probíhajícím částečně v Horním Slezsku a zejména pak na Moravě, věnuje pozornost pouze tehdy, vyhodnotí-li je sám jako důležité. Zpravidla je pak doprovází vlastními rozborů a komentářem panující situace. Počátkem března se k němu kupříkladu doneslo, že pruská vojska mají eminentní zájem o Brno. Obratem ale dodává, že věří, že v této roční době nemůže začít obléhání Brna, „*zvláště, jde-li o takovou pevnost, která je podle doslechu vším, zejména dostatkem jídla, opatřena*“.⁵⁹

V souvislosti s líčením pruské armády si nelze nepovšimnout jedné skutečnosti, a to, jaký obraz o ní tvoří. Zatímco u francouzských jednotek nezaznamenáváme snad jedinou negativní stížnost na chování vojáků pod bourbonskými prapory,⁶⁰ na Prusech nenechává nit suchou. Až téměř s gusem a opakovaně líčí hraběti Vratislavovi excesy a přehmaty, kterých se Fridrichovy jednotky dopouštěly na tažení krajem, hromuje nad ukrutným chováním „Braniborů“, od rabování, brutálního a nelidského vymáhání peněz, až po unášení dětí i dospělých, „*kterí byli hnáni jako koně do Branibor*“.⁶¹ Nezastavili se ani před reprezentanty úřední moci, na což doplatil královéhradecký krajský hejtman baron Gastheim spolu se sekretářem, kteří byli odvezeni pryč neznámo kam.⁶² Pruská armáda si vskutku nevysloužila ani špetku Hillebrandtových sympatií, což sám autor dopisů podtrhuje i tím, že vždy, když má příležitost, neopomene zaznamenat nějakou pokud možno nelichotivou historku o pruském králi, jak bude ještě ukázáno.

Zastavme se ještě u jednoho značně specifického rysu Hillebrandtova zpravodajství, jež nám zároveň poslouží k tomu, abychom uvedli na pravou míru výše užitou citaci o srážce u Pyšel, která na první pohled a bez následného objasnění působí lehce komickým dojmem. V počátku dochované korespondence hofmistr Hillebrandt nejprve otevřeně píše o Bavorech, Francouzích, Prusech, vojsku prince Lotrinského apod., teprve v průběhu psaní (od 20. 2.) začíná používat ani ne tak šifry, na to jsou příliš průhledné, jako spíše přezdívků, pravda, místy poněkud dost obskurní. Užívání přezdívek pro citlivé informace (zvláště, uvážíme-li, že naše dopisy odcházely za hranice země) nebylo

59 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 6. 3. 1742. K obléhání Brna a dalším akcím pruských jednotek na Moravě během první slezské války např. Jiří FIALA, *Pruská invaze na Moravu v letech 1741–1742 a její soudobé kulturní reflexe*, Olomouc 1997.

60 O kvalitativně rozdílném vztahu obyvatel Prahy k francouzským a jiným okupačním jednotkám rovněž M. LIŠKOVÁ, *Praha za válek*.

61 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 10. 3. 1742.

62 Tamtéž, dopis ze 7. 4. 1742.

v tehdejší komunikační praxi nic neobvyklého. Pošta odcházející z obsazené metropole patrně byla sledována a navíc se pisatel nemohl spolehnout na to, že po cestě nepadne do nepovolaných rukou. Poněkud jinou, byť stejnými důvody motivovanou strategii, jak se domluvit s korespondentem, aniž by přitom ohrozil své či jeho bezpečí, zvolil též již zmiňovaný Tadeáš Josef Hubatius v korespondenci s hrabětem Františkem Václavem z Trauttmansdorffu. V dopisech popisujících podrobně dění v Praze po jejím obsazení bavorsko-francouzskými vojsky, včetně líčení korunovace Karla Albrechta, je až zarážejícím způsobem servilní vůči novému českému králi a jeho vojákům, když pravidelně chválí jeho dobrotivost a milé a zdvořilé jednání. V jinak německy psaných dopisech ovšem jednou, právě ve chvíli, kdy se vyjadřuje k aktivitám panovníka, použije češtinu (v podstatě coby šifrovacího jazyka), aby si ulevil větou: „*Nesmim wssechno psat, czo bich chtiel.*“⁶³

Na rozdíl od profesionálních korespondentů typu Hillebrandta a Hubatia, kteří museli dbát na bezpečný obsah svých odesílaných relací, si s až nezřízenou kuráží užíval pocitu bezpečí Ignác Gedeon Loth, měšťan Nového Města pražského. Při psaní svých pamětí takřikajíc “do šuplíku” vrší jednu křivdu za druhou, jež se udála pražským měšťanům nebo sedlákům v předpolí Prahy, a v rámci popisu škod spílá zejména Francouzům, detailně popisuje jejich drancující výpady do pražského okolí a nazývá je vlastikaziteli, velkochlubily, zkásonosnými šváby a kobyčkami, lupiči či arcidřiči a leckterou dehonestující příhodu opepřuje nelichotivým zvoláním na adresu okupantů: „*Vy ubozí trouповé!*“⁶⁴

Zatímco nad důvodem užívání přezdivek netřeba dlouho spekulovat, nezodpovězenou otázkou zůstává, proč je Hillebrandt začal používat až v druhé polovině února 1742 a proč se na konci sledovaného období opět vrací k původnímu označení podle státní příslušnosti. Klíč k rozšifrování svých přezdivek nám pochopitelně nepodává (ačkoliv minimálně hraběti Františku Karlovi Vratislavovi musely být srozumitelné, tudíž byli zřejmě dohodnuti), nicméně z okolního kontextu se dá určit, byť ne se stoprocentní jistotou, koho má pod jednotlivými kryptooznačeními na mysli.

Nejčastěji se setkáváme s *Bezmocnými* („*Kranken*“, dle soudobého jazykového úzu možno chápat i ve smyslu *Nemocní* nebo *Slabí*), což jsou francouzské okupační síly. Pro bavorské vojáky Karla Albrechta používá poněkud výsměšné označení *Nemotorní* („*Plumpen*“). Již méně pochopitelné přezdívky zvolil pro další nepřátelské jednotky, pohybující se roku 1742 na území Čech. Setkáváme se tak ještě s *Kamennými* („*Steinern*“), čímž jsou míněni nejspíše Sasové. Konečně za slovem *Cihelní* („*Ziegeln*“) se skrývají Prusové, přičemž v duchu této svérázné logiky hovoří na několika místech o králi Fridrichovi (který se jako jediný z panovníků, stojících proti Mari Terezii, tehdy skutečně pohyboval s ar-

63 E. ŠEBESTA (ed.), *Dopisy J. Tadeáše Hubatia z Kotnova*, s. 71–78.

64 M. KOVÁŘ, *Praha za vlády Francouzů*, s. 95. Srov. též s. 98.

mádou v poli) jako o *Hlavě Cihel* („*Ziegl-Haubt*“, „*Haubt der Ziegeln*“). Tím jsme vyčerpali krycí jména, která Hillebrandt používal pro protivné armády. V souvislosti s domácími rakouskými jednotkami se objevují ještě dva další výrazy. Armádní sbor prince Karla Lotrinského, operující tou dobou v Čechách, celkem výstižně nazývá *Pomalí* („*Lan-gweiligen*“, což však je možno chápat i v pozitivní konotaci jako *Neústupní, Vytrvalí*). Ne zcela jednoznačně pak lze chápat poslední přezdívku, jako jedinou vypůjčenou z latiny. Zdá se, že užití slova *Stateční* („*Audaces*“) variuje pro více domácích jednotek, nejčastěji je však zmiňováno zřejmě v souvislosti s Khevenhüllerovou hlavní armádou, pohybující se na říšském území.

Nad motivací výběru těchto krycích jmen můžeme spíše jen spekulovat, přičemž jen někdy nám Maxmilián Hillebrandt zanechal určité vodítko. Platí to vlastně jen o Bavořích, o nichž se v jednom ze svých již dříve zmiňovaných dopisů posměšně vyjadřuje, za přesného užití onoho slova, jež později označovalo vojáky bojující za wittelsbašský žold: „...*weillen denen plumpen Bayern nicht getrauet wird*“.⁶⁵ V případě výběru přezdívky pro francouzské vojáky maršálu de Belle-Isle a Broglie zase nejspíš sehrála roli motivačního faktoru situace v bezprostředním Hillebrandtově okolí, kdy byl každodenním svědkem mizérie nemocných a raněných vojáků izolovaných ve městě, stále častěji tísněném habsburskými jednotkami. Přesto však habsburský polní sbor operující v Čechách pod střídavým velením lotrinských bratrů Karla a Františka Štěpána asi nepostupoval podle mínění řady Pražanů proti okupační posádce dostatečně razantně, málokdo však pochyboval, že i díky své houževnatosti dříve nebo později město osvobodí a Francouze vyženou. Obojí přesvědčení může stát v pozadí důvodů volby Hillebrandtovy přezdívky, v jejímž lingvistickém výkladu se tak elegantně spojuje.⁶⁶ Volbou přezdívky *Audaces* však jednoznačně demonstruje nejen to, na čí straně leží jeho sympatie, ale rovněž i jistou míru patriotismu a identifikace sebe sama se stranou dobra, obhájců práva a spravedlnosti (kteřá logicky splývá se stoupenci habsburského domu), na jejichž straně přirozeně zůstávají i tradiční rytířské válečnické ctnosti. Jestliže jsme se zatím mohli alespoň částečně dovtípit, co stálo za Hillebrandtovou volbou, v případě *Kamenných Sasů* a *Cihelných Prusů* se musíme smířit s tím, že nám důvody výběru zrovna těchto podivných slov – kódu zůstanou nejspíš skryty. Dopisy nám v tomto směru situaci nikterak neulehčují, identifikace byla v těchto dvou případech možná vlastně jen deduktivním způsobem z okolního kontextu.

65 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 10. 2. 1742.

66 Jistá drobná zmínka v tomtéž dopise z počátku února 1742, ve kterém tak dehonestuje Bavorsy, by však mohla naznačovat, že ani obecné mínění o kvalitě mužů pod velením Karla Lotrinského nebylo buhvíjak příznivé: „*Že princ Lotrinský má u sebe pouze samý beznadějný lid, je všemi velmi silně do-svědčováno.*“ Tamtéž, dopis z 10. 2. 1742.

„Hlava Cihel se nachází v Chrudimi“ Aneb informace o zneprátených panovnících

Specifickým rysem Hillebrandtova zpravodajství jsou potom zprávy o panovnících, zejména o Marii Terezií a Fridrichovi II. U Marie Terezie je akcentována její očekávaná pravá a hluboká zbožnost v nelehké době a přímluvy za vítězství habsburských zbraní na nejvyšších místech. V podstatě nic jiného se o ní nedozvíme. 20. února sděluje lapidárně v kontextu místních zpráv: *„Královně uherské její velká zbožnost a denodenní sténání k Bohu není popsateľné žádným perem.“*⁶⁷ Na začátku března zase poctivě prepisuje historiku, která se do Prahy dostala z Vídně: *„Velké zbožnosti uherské královně ke krucifixu v schatzkomoře se nedají vypsat žádným perem, ba říká se, že po sedmidenních a nočních nepřetržitých modlitbách nechtěla povolit bez znamení a uslyšela hlas: Pokračuj ve svých záměrech, pokračuj, pokračuj...“* Hillebrandt pak vše doprovází upřímným soukromým povzdychem: *„Bože, vyslyš také nás! a sjednoť vládců a propůjč brzký mír, jinak bude vše do základů zničeno.“*⁶⁸ Pozoruhodné je, že jen o deset dnů později spekuluje o tom, že *prý „uherská královna porodila prince“*, což se ale neví jistě a je třeba to ověřit.⁶⁹

A nakonec ještě jeden zajímavý příklad: někdy během března Hillebrandt dokonce přepsal a přiložil k dopisu kopii vlastnoručního psaní královně, datovaného ve Vídni 17. února, které se mu dostalo do rukou. Šlo o jakýsi motivačně povzbuzující dopis od panovnice pro hrdiny v poli v obzvláště těžkých dobách, v němž je velící důstojník nabádán, aby jednal tak, jak mu bylo svěřeno před Bohem a před světem, aby vzal spravedlnost na svůj štít apod. Tento list spolu s portrétem Marie Terezie přivezl František Štěpán Lotrinský do štábu velícího generála hraběte Ludvíka Ondřeje Khevenhüllera. Ještě zajímavější je však vlastní Hillebrandtův komentář (převzatý evidentně z doslechu) o tom, co se dělo poté: *„Toto [dopis Marie Terezie] přečetl generál Khevenhüller při velikonoční tabuli a nejen on, nýbrž všichni ostatní tasili meče nebo dýky, políbili je a vyslali polibek směrem k portrétu. Hrabě Khevenhüller políbil vévodovi ruku i portrét a pak ze všech úst u tabule bylo slyšet: Vivat Maria Teresia.“*⁷⁰ Zdá se tedy, že záměr panovnici vyšel, soudě i z toho, že se zpráva o celé symbolické záležitosti dostala až do okupované Prahy.

Obraz Marie Terezie, jak jej vykreslují Hillebrandtovy věty, odpovídá dobově žádoucímu ideálu zbožné panovnice, která zbraněmi adekvátními jejímu pohlaví a postavení bojuje za svou zemi a lid. Spekulace na téma císařovna slehnutí v době již pátého

67 Tamtéž, dopis z 20. 2. 1742.

68 Tamtéž, dopis z 3. 3. 1742.

69 Tamtéž, dopis z 13. 3. 1742. Ve skutečnosti se Marii Terezií narodila dcera Marie Kristýna, a to až o dva měsíce později, 13. května.

70 Tamtéž, nedat. opis z dopisu ze 17. února 1742.

těhotenství pak dobře korespondují s budoucí inscenací Marie Terezie do role “matky”⁷¹ Zbožnost vladařky je konstruovaná zcela v intencích barokních tradic, Hillebrandt vykresluje týden trvajících, nepřerušovaných, neúnavných modlitby v ústraní v rámci velikonočního půstu, vrcholící obrazem extatické komunikace pokorné panovnice s Nebesy. V Božích slovech nachází ona, ale zprostředkovaně i celá země se všemi poddanými útěchu a povzbuzení: Bůh sleduje bojující a modlící se panovnici, podporuje ji, dokonce pobízí. Je pravděpodobné, a v případě velikonoční přísahy generality na císařovnin portrét přímo evidentní, že do Hillebrandtovy korespondence vstoupila oficiální habsburská válečná propaganda, o jejíž efektivitě tak sledované dopisy nepřímo svědčí, když měla svůj nesporný efekt i ve zdech nepřítelům obsazeného města.

Zcela jiný obraz přirozeně tvoří vratislavský hofmistr o Fridrichovi II. Tento muž našemu pisateli ležel skutečně hluboko v žaludku, a nevynechal tak jedinou příležitost, aby o něm mohl napsat nějaký ten “drb” či anekdotu, pokud možno s dehonestujícím podtónem. V několika případech se do nebohého pruského krále takřkajíc naváží hned dvakrát v rámci jednoho psaní. V dopise z 3. března můžeme číst: „*Koluje tak mnoho lží, že se hnuší něco psát. Toto je ale pravda: že pruský král Madam Marii (jak ji tituluje), kvapně nařídil v Kladsku nechat udělat šaty. Což se i stalo, ale protože tam nešlo sehnat tak drahocennou látku, tak nestály víc než 50 zlatých.*“ O několik řádků níže pokračuje: „*Vypráví se také, pro lepší pravdivost: že řečený král pruský, když procházel přes Nisu a zašel do kostela jezuitů, který nalezl nejnádherněji vyzdobený, se měl vyjádřit: Pán Kristus je vykrášen jako nějaký kavalír, u nás jej ale hostíme jako nějakého žebráka.*“⁷² Do Hillebrandtovy korespondence vstoupil touto historkou tradiční motiv náboženské polemické literatury, spočívající ve vykreslení konfesního (v tomto případě i politického) rivala jako váhajícího v otázkách vlastní víry, resp. obdivujícího vybrané prvky víry cizí. Zajímavost tohoto motivu v Hillebrandtových dopisech vynikne především v kontextu výše pojednané inscenace zbožnosti Marie Terezie.

Obecně však nelze říci, že by byl Maxmilián Hillebrandt se svým negativně laděným přístupem k pruskému králi nějak výrazně osamocen. Spíše naopak, zdá se, že tato rozporuplná postava své současníky rozhodně nenechávala chladnými. Nejrůznější příběhy, v nichž jako hlavní aktér vystupuje právě Fridrich II., jsou součástí celé řady dobových písemných pramenů, přičemž jejich vyznění ve vztahu k pruskému králi je místy lehce pozitivní, nejčastěji však spíše význačně až negativní, či dokonce posměšně urážlivé. Jednalo se sice o korunovanou osobu, jež si zaslouhuje přirozený respekt, na druhou stranu to však byl také nepřítel, proti kterému bylo třeba bojovat i perem. Nutno podotknout,

71 Karl VOCELKA, *Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien 2001, s. 28–33.

72 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 3. 3. 1742.

že svou povahou a mnohdy neortodoxním chováním k tomu Fridrich II. vnímavému pozorovateli poskytoval dostatek munice. Platí to nejen pro záznamy soukromého charakteru, kde bychom přirozeně mohli očekávat větší otevřenost a zároveň menší míru autocenzury, ale rovněž i pro prameny v zásadě veřejné, vzniklé například na zadání oficiálních politických reprezentací královských měst. Naznačený ambivalentní postoj k pruskému panovníkovi se pak v kolektivní paměti obyvatel Čech a Moravy vitálně udržoval i řadu let po skončení otevřeného konfliktu. Pikantní historiku v tomto směru zaznamenává chrudimský měšťan italského původu, literát a malíř Josef Jáchym Benedikt Ceregetti. Ten, na objednávku chrudimského magistrátu, počal roku 1771 psát dějiny města, v nichž k roku 1742 vykreslil "slavnostní" vjezd pruského krále do Chrudimi takto: „*Kteréhožto krále když jak duchovenstvo, tak také magistrát přivítati chtěl ... tu slezouce král s koně na jednu hromadu hnoje (před domem pana Václava Nejedlýho, ten čas radního) se postavil, a na maširování vojska svého patřil. Nápotom ale dolů slezl do kvartýru svého pospíchal, a žádného přivítání nepřijal, tolik projdouc skrz duchovenstvo a magistrát, a je vespolek s promluvením (schon guth) jest odbyl.*“⁷³

Vedle dehonestace politického nepřítelů prostřednictvím narážek na jeho nemravný (?) vztah k ženám a nepevný vztah k vlastní víře se v několika Hillebrandtových dopisech objevuje postupně rozvíjená a detaily doplňovaná fáma o Fridrichově údajném zajetí, která je mj. jedním z nejpůvabnějších dokladů o vitalitě informačních šumů ve válkou zmítané zemi. Zatímco pruský král ze svého hlavního stanu, přesouvaného ze Znojma do Pohořelic a Židlochovic, osobně co možná nejefektivněji řídil počínající blokádu Brna ve snaze jej dobýt a otevřít si tak případnou cestu na Vídeň,⁷⁴ hofmistr Hillebrandt opatrně píše hraběti, že by tam Fridrich II. už mohl být, ovšem v diametrálně jiné a pro něj velmi neslavné pozici: „...*nyní sem tam šly řeči: že král pruský je prý zajat, ovšem s jistotou se to nedá tvrdit, ale někteří tomu přikládají jistotu, ba že by se měl nacházet ve Vídni ... snad se tam* [v působnosti hraběte Vratislava – pozn. aut.] *ví o tom něco více,*“ vyzvídá Hillebrandt, nicméně vyjadřuje k této informaci napoprvé značnou skepsi.⁷⁵ O čtyři dny později, již s patrnou nadějí v hlase pokračuje: „*Zajetí pruského krále se celý týden potvrzuje, dokonce to potvrdil jeden kočí, který přijel z Vídne, se zprávou: on sám jej potkal na moravských hranicích s Rakousy se 3 vozy pod eskortou hraběcích dragounů a husarů...*“⁷⁶ K tématu se již

73 Tilman BERGER – Tomáš MALÝ (edd.), „*Historia Chrudimska w niź se wipisuje počátek města Chrudimě...*“ *Přepis originálu rukopisu Josefa Ceregettiho z roku 1771 s komentářem*, 2. svazek, Chrudim 2005, s. 76.

74 J. FIALA, *Pruská invaze*, s. 49–63.

75 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 6. 3. 1742. „*Představuji si ještě ty lži ze Slezska...*“, relativizuje Hillebrandt informace o zajetí Fridricha II. a jeho transportu do Vídne připomínkou velkého množství fám, které se k němu dostaly o pruské kampani ve Slezsku roku 1741.

76 Tamtéž, dopis z 10. 3. 1742.

Hillebrandt, alespoň v dostupné korespondenci pokračující dopisy datovanými hned 12. a 13. března a ještě dalšími pěti do konce tohoto měsíce, již nevrací. Bohužel, jistě i k Hillebrandtové smutku nakonec vyšlo na světlo, že v tomto případě (a nejen v tomto) bylo přání otcem myšlenky. Zároveň nám tato událost ukazuje opět na značnou míru omezenosti zpravodajských kanálů, které mohl autor využívat.

Na rozdíl od prostoru, který věnuje „*uherské královně*“, jak Marii Terezii důsledně označuje, a pruskému králi, se zdá, že bavorského kurfiřta Karla Albrechta, který se nechal 7. prosince 1741 provolat českým králem a následně v Praze do konce roku pobýval, os tentativně přehlíží. Drobnou zmínku si vysloužil vlastně jen v rámci informace, že Karel Albrecht striktně nařizuje všem kavalírům, doposud stojícím při Marii Terezii, osobně složit dodatečný hold.⁷⁷ Zatímní účast na holdovacích shormážděních nebyla ze strany určité části zemské šlechty zřejmě tak bohatá a nadšená, jak by si byl novopečený král představoval. O něco později hofmistr poctivě zpravuje svého pána, že povinný hold v nejzazším možném stanoveném termínu, totiž 8. února,⁷⁸ za nepřítomného Mitrovice „*šťastně vykonal*“ jeden z příbuzných, shodou náhod jeho úplný jmenovec, hrabě František Karel Vratislav z tzv. schönfeldské linie rodu.⁷⁹

Tento druhý František Karel, držitel panství Krásný Les (Schönwald) v Krušných horách, původního rodového statku Mitrovice a několika dalších (Koloděje), pobýval v Praze nejspíš po celou dobu francouzsko-bavorské okupace jako jeden z vyšších královských hodnostářů – byl jedním z radů apelačního soudu.⁸⁰ S okupačními vojsky měl později své neblahé zkušenosti a patrně litoval, že v Praze zůstával až do poslední chvíle. Když se totiž situace vojsk uzavřených ve městě stala z logistického i taktického hlediska těžko udržitelnou, okupační jednotky maršála de Belle-Isle v noci na 17. prosinec 1742 opustily Prahu a stáhly se do Chebu a k zemské hranici, neustále obtěžované jízdami oddílů knížete Lobkovice.⁸¹ Zřejmě i z důvodu větší bezpečnosti vzali s sebou z Prahy několik vysoce postavených rukojmích z řad zemské šlechty, představitelů pražských konventů a motivitých pražských měšťanů. Mezi nimi se ocitli například viceprezident české komory Filip Krakovský z Kolovrat, rektor staroměstské jezuitské koleje, dále hrabě Jan Jáchym Pachta z Rájova, proslulý právník a univerzitní profesor Václav Neumann z Puchholzu

77 Tamtéž, dopis z 10. 2. 1742.

78 K holdování byly stanoveny tři termíny (19. prosince 1741, 8. ledna a 8. února 1742). P. BĚLINA – J. KAŠE – J. P. KUČERA, *Velké dějiny*, s. 20.

79 C. von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, s. 153.

80 Eila HASSENPLUG – ELZHOLZ, *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus. Eine Strukturanalyse der böhmischen Adelsnation um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, München 1982, s. 85, 164. Srov též *Ottův slovník naučný*, díl XXVI, s. 1008.

81 K pokusu rakouských jednotek o blokádu a vyproštění Prahy v druhé polovině roku 1742 a k odchodu francouzsko-bavorských vojsk V. KUPKA, *Pražská opevnění*, s. 261–295.

a také apelační rada František Karel Vratislav z Mitrovic. Podle svědectví tehdejších pozorovatelů šlo celkem o 16 lidí, z nichž jeden, hrabě Pachta, útrapy spojené s cestou uprostřed zimy plně sněhu nepřežil.⁸² Ostatní rukojmí maršál de Belle-Isle po příchodu armády do Chebu propustil a ti se v lednu 1743 vrátili zpět do pražských měst.⁸³ František Karel Vratislav byl pak roku 1747 jmenován viceprezidentem apelačního soudu a českým místopředsedou. Zemřel o devět let později než jeho jmenovec z jinecké větve, roku 1759.⁸⁴

S Wittelsbachem se v Hillebrandtově zpravodajství poté ještě setkáme v souvislosti s jeho úspěšnou volbou (25. ledna) a korunovací říšským králem ve Frankfurtu 12. února: Hillebrandt suše konstatuje, že je patrně dobře známo, že korunovace proběhla a že císař trpí podagrou. Pak už jen několikrát spekuluje o možném příjezdu císaře do Prahy⁸⁵ a všímá si jeho těžkostí jak politických, tak zdravotních. Určitou váhu připisuje zprávám, že říšská knížata prý nechtějí nového císaře v jeho v podstatě soukromém vojenském dobrodružství otevřeně podpořit, kličkují a všemožným způsobem se vymlouvají, aby nemusela finančně i lidskými zdroji participovat na verbování pomocných vojsk v Říši.⁸⁶ Rovněž zdravotní stav Karla Albrechta se ukázal být žádanou informací, kterou stálo za to sledovat, zvláště když se zdál být vážným. „*O jeho milosti císařově churavosti mám jistější zprávu, ba k tomu mohu připojit, že prý mu začala rakovina na pravé straně hrudi, kvůli čemuž se jeho příjezd sem asi na nějaký čas odsune...*“, lapidárně hodnotí Hillebrandt 10. března, přičemž nevyřčenou tajnou nadějí mezi řádky by mohlo být, aby se jeho příjezd z pochopitelných důvodů neuskutečnil vůbec.⁸⁷ Habsburské straně by se nejspíš hodilo, i když to sotva kdo mohl s ohledem na pozici čerstvě zvoleného císaře vyslovit nahlas a bez obalu, kdyby si smrt vybrala svou daň v patrech nejvyšších. Zřejmě i proto si nejvíce pozornosti na už tak malém prostoru, který je věnován Karlu Albrechtovi, uzurpuje sledování zdravotního vývoje císařovy tělesné schránky.

Nemůžeme samozřejmě vyloučit a zdá se to dokonce pravděpodobné, že bavorský kurfiřt byl hlavním hrdinou dopisů odesílaných v průběhu prosince 1741, podobně jako tomu je v korespondenci J. T. Hubatia do Litomyšle. Hubatius nejenže popisuje státnické akty, jako provolání bavorského kurfiřta českým králem a následné holdování, včetně slavnost-

82 Josef TEIGE, *Paměti Pražské z let 1732–1743*, Věstník Královské české společnosti nauk 1904, třída filozoficko-historicko-jazykozpytná, Praha 1905, s. 27; M. KOVÁŘ, *Praha za vlády Francouzů*, s. 228.

83 Ignác Gedeon Loth k tomu poznamenává odlehčující historku, jež později mezi šťastně se navrátilivšími kolovala: „*Jak asi bylo těmto nebohým rukojmím u srdce, může si každý představit, avšak byli ve svých trampotách od pana Pucholtze a pana P. Petra [rektor jezuitské koleje – pozn. aut.] obveselováni, kteřížto oba, jak se později vypravovalo, téměř po celou cestu prováděli prý různé šprýmy.*“ M. KOVÁŘ, *Praha za vlády Francouzů*, s. 228.

84 *Ottův slovník naučný*, díl XXVI, s. 1008.

85 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopisy z 20. 2., 3. 3. a 15. 5. 1742.

86 Tamtéž, dopis z 3. 3. 1742.

87 Tamtéž, dopis z 10. 3. 1742.

ních aktů s tím spojených, ale prostor věnuje také prostým projížďkám kurfiřta po městě nebo jeho zájmu o ostatky sv. Jana Nepomuckého a opětovně jim prokazované obzvláštní úctě.⁸⁸

Jestliže Maxmilián Hillebrandt v porovnání s Marií Terezií a Fridrichem II. upírá na kurfiřta – krále – císaře Karla Albrechta Wittelsbašského zcela minimální pozornost, pak o další korunovaný článek protitereziánské koalice, saského kurfiřta a polského krále Augusta III., nezavádí ani jedním písmenem. Dovolme si na závěr malou zpětnou smyčku a považujme to za další nepřímý důkaz toho, že Hillebrandtovy relace putovaly z Prahy za hrabětem Vratislavem z Mitrovic přímo na drážďanský dvůr. Nebylo tedy nutné ztratit drahocenný čas vypisováním něčeho, čeho byl hrabě beztak přímým účastníkem.

Závěr

Od představených dopisů asi nelze očekávat, že nějak zásadně upraví dosud známé faktické informace k průběhu francouzské okupace Prahy, potažmo k událostem první slezské války jako takové. Pohyby vojsk, reálná síla armád, situace v Praze, to vše může být získáno z daleko důvěryhodnějších pramenů. Na oněch dopisech je však fascinující způsob, jak reflektují situaci člověka v obsazeném městě, který má za úkol pravidelně, systematicky a soustavně informovat v co nejširší míře a na mnoha úrovních témat, které byly představeny, současně si ale uvědomuje, že je to úkol nadmíru obtížný a že všechno, co píše, může být ve výsledku jedna ukrutná blamáž a výmysl. Právě na tento fakt upozorňují slova: „*Podávat zprávy o nynějších novotách vzbuzuje vpravdě odpor, koluje tak mnoho lží, až z toho bolí uši, a každý říká, co by sám rád slyšel.*“⁸⁹ Ona nejistota, co se v zemi a nakonec i v samotném městě vlastně děje, se ve výsledku prolíná všemi Hillebrandtovými informacemi. Typické jsou obraty jako: „*Říká se, ale nelze to ověřit*“; „*Všichni tvrdí, ale já tomu mnoho nevěřím*“; „*Zdá se, ale není to ještě potvrzeno*“ či „*Kolují takové lži, až se to hnusí psát.*“ Písemná reflexe, dokládající zoufalou snahu získat aspoň trochu uvěřitelné informace, graduje v Hillebrandtově podání po bitvě u Chotusic 17. května 1742 (jistě nejvýznamnější události celého sledovaného období), kdy věnuje dlouhou pasáž tomu, jak jsou lidé perzekuováni za šíření informací o bitvě. Doslova píše: „*...nesmí se o ničem mluvit ani psát a mnozí už kvůli tomu byli uvězněni. Velice se mlčí, není tudíž možno nic jistého zjistit, protože jeden druhému nevěří a nechce o ničem mluvit, aby nepřišel do*

88 E. ŠEBESTA (ed.), *Dopisy J. Tadeáše Hubatia z Kotnova*, s. 71, 75, 78–79.

89 RAVM, inv. č. 308, kart. č. 179, dopis z 14. 4. 1742.

*nešťestí.*⁹⁰ Mnohdy se tak nakonec musí spokojit jen s vnějšími ukazateli, ze kterých usuzuje, že se za hradbami jeho “informačního ghetta” vně pražské bastionové fortifikace odehrává něco velkého: „*Ale že se něco děje, dokládají zranění, které sem denně přivázejí.*“⁹¹

Šlechtické rodové archivy jsou plné takovýchto drobných, kompaktně zachovaných souborů korespondence, která má ryze zpravodajský charakter, ať už jde o šlechtické agenty, klienty, spřízněné osoby či – jako v tomto případě – o úředníky. Systematický výzkum tohoto typu pramene barokního období a komunikačního propojení jejich autorů s adresáty – panstvem je však zatím na svém úplném počátku a odbývá se zpravidla metodou konkrétních analytických sond. Z poslední doby se do centra pozornosti dostali např. vídeňští agenti Jeronýma Colloreda⁹² či správce pražských domů Ferdinanda Johanna Verduga.⁹³ Lze očekávat, že další ataky na rodové šlechtické archivy vyplaví množství podobných dopisů, které nám umožní poznávat další rozmanité odstíny podob válečného zpravodajství v době před vznikem moderních komunikačních forem.

90 Tamtéž, dopis z 26. 5. 1742.

91 Tamtéž, dopis z 5. 6. 1742.

92 L. MARŠÁLKOVÁ, *Hrabě Jeroným Colloredo*, s. 103–125.

93 Michaela BURIÁNKOVÁ, *Pražský agent Ferdinanda Jana Verduga ve druhé půli 17. století*, bakalářská práce FF UPa, Pardubice 2010.

Zusammenfassung

Briefe Maximilian Hillebrandts an Graf Wratislaw von Mitrowitz aus dem besetzten Prag 1742

Die Studie geht von der Analyse von 40 von Maximilian Hillebrandt (?–1757) in der ersten Hälfte des Jahres 1742 an Franz Karl Graf Wratislaw von Mitrowitz (1679–1750) gesendeten Briefen aus. Hillebrandt war zu der Zeit als sein Hofmeister tätig und schrieb dem Grafen, der am sächsisch-polnischen Hof in Dresden wirkte, regelmäßig umfangreiche Berichte aus dem von französischen und bayrischen Einheiten besetzten Prag. Das Ziel der Studie ist die Beschreibung des Themenspektrums, über das Hillebrandt referiert, und die anschließende Analyse der Grenzen und Möglichkeiten seiner Informiertheit und seiner eigenen Reflexion der Grenzen seiner Berichterstattung. In Hillebrandts Berichterstattungen tauchen am häufigsten diese Themenkreise auf, wobei ihre Reihenfolge dem Umfang entspricht, den er den Themen gewährt: 1. Berichterstattung über die Situation in der Stadt. 2. Militärische Ereignisse im Land. 3. Militärische Ereignisse in Europa. 4. Die finanzielle und wirtschaftliche Situation auf den gräflichen Landbesitzen, oft von Reporten der Gutshauptmänner in Form einer Anlage begleitet. 5. Informationen aus der Gesellschaft, insbesondere aus dem Kreis der

Regentin, und Nachrichten über den Preußischen König bzw. über Karl Albrecht. 6. Politische Ereignisse in Europa. 7. Aktuelle Todesfälle unter den bedeutenden, gesellschaftlich hochgestellten Personen.

Eine Detailanalyse der ersten zwei Themen, die den Großteil des Inhalts von Hillebrandts Briefen ausmachen, ergänzt durch eine Analyse der Berichte über die Hauptgegner in dem Konflikt, Maria Theresia und Friedrich II., dient zur Analyse einer der Formen der Kriegsberichterstattung vor der Entstehung der modernen Massenmedien. Im Zentrum des Beitrags steht ein adeliger Beamter in einer besetzten Stadt, der zur Aufgabe hat, seinen Herrn regelmäßig, systematisch und planmäßig zu informieren, in größtmöglichem Ausmaß und auf vielen Themenebenen, der sich aber gleichzeitig darüber bewusst ist, dass dies eine schwierige Aufgabe ist (angesichts des Informationsvakuums, in dem er sich befindet) und dass fast alles, was er schreibt, im Endergebnis ein unbestätigtes Gerücht und erfunden sein kann.

Obrazové přílohy:

Obr. 1: Palác Vratislavů z Mitrovic (za kočárem) na Malé Straně. Friedrich B. WERNER – Johann G. RINGLE, *Prospect des gräfl. Colloredischen Hauß und selbiger Seite in der Wälschen gassen auff der Kleinen Seite zu Prag*, mědiryt, kolem 1740. Archiv hlavního města Prahy, Sbirka ikonografie, sign. G 70.

Obr. 2: Vratislavský palác na Malé straně (čtvercová dvoupatrová budova vpravo dole) na plánu Prahy Josefa Daniela Hubera z roku 1769. Převzato z Jan HOFMAN, *Obraz barokní Prahy* (Plán Josepha Daniela Hubera 1769), Praha 1944.

Obr. 4: Portrét Františka Karla hraběte Vratislava z Mitrovic (1680–1750). Soukromé sbírky rodiny Wratislavů, zámek Dírná.